

**ПРОБЛЕМИТЕ НА КЛИМЕНТОВОТО ТВОРЧЕСТВО
В НАУЧНИТЕ ЗАНИМАНИЯ
НА ДОЦ. Д-Р ВАСИЛ П. ВАСИЛЕВ**

Пеньо Ст. Пенев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE PROBLEMATICS OF CLIMENT’S WORKS IN
PROFESSOR VASSIL P. VASSILEV’S SCIENTIFIC RESEARCH**

Penyo St. Penev

Paisii Hilendarki University of Plovdiv

The article analyses the first attempt to solve the problem of authorship of the Cyril and Methodius’s extended biographies (the so-called Panonian legends) by using statistical and glottometric methods.

Key words: Climent of Ochrid’s works, authorship of the Cyril and Methodius’s extended biographies, Panonian legends

Научните интереси на доц. д-р Васил П. Василев към палеославистиката датират още от студентските му години. Първоначално вниманието му е насочено към проблемите на старобългарската литература, той е изявен участник в кръжока на проф. Петър Динеков и под негово ръководство през 1967 г. защитава дипломна работа на тема: „Климент Охридски и авторството на Панонските легенди“. В издадената през 1974 г. библиография на защитените дипломни работи във Факултета по славянски филологии работата на Васил П. Василев е под № 1057, липсва сведение за обема ѝ (Библиография 1974: 113). Не съм виждал тази дипломна работа и не съм конкретно запознат с нея, но предполагам, че основните тези в нея са изложени в сбит вид в статията със същото заглавие, публикувана през 1969 г. (Василев 1969). В следващите редове ще бъде специално разгледана и анализирана тази статия.

Най-накрая трябва да се изтъкне голямата значимост на темата. Във връзка с това трябва да се припомнят някои от най-важните исти-

ни и основни постулати в славистичната наука. Струва ми се, че тук е много уместно да си спомним една много известна мисъл на Ватрослав Ягич за Кирило-Методиевия въпрос в славистиката. Според него Кирило-Методиевият въпрос е най-важният въпрос на славянската филология още от нейното създаване, той е крайъгълният камък на славистиката като наука. Нещо повече, успехите на славистичната наука и въпросът за живота и дейността на братята Кирил и Методий са в неразривна връзка – колкото повече тази връзка укрепва, толкова тя привлича вниманието на изследователите към този велик момент в историческия живот на славяните. С други думи казано, успехите в проучването на Кирило-Методиевия въпрос са мерило за постиженията на цялата славистична наука (Ягич 1885: 3).

Несъмнено е, че Пространните жития на славянските равноапостоли (св. Константин-Кирил Философ и св. Методий) са най-важните извори за живота и дейността на двамата солунски братя, макар по жанр те да са литературни агиографски творби.

Основният проблем, който се поставя в разглежданата статия, е проблемът за авторството на двете пространни жития.

Както е известно, голяма част от съчиненията в средновековната литература, в това число и старобългарската, са анонимни, заедно с това тези творби са недатирани и нелокализирани. При тези обстоятелства пред изследователите възникват много трудни за решаване проблеми и сред тях може би най-трудният е т. нар. атрибуция – свързване на творбата с нейния автор.

При самата атрибуция са възможни три подхода (практики): автороцентричен, текстоцентричен и рецептивен (Марти 2000: 10). При автороцентричния подход съществуват трудности както от обективен, така и от субективен характер. Като обективни причини за трудното решаване на въпроса за атрибуцията трябва да се изтъкнат следните: силната зависимост на автора от жанровите условия при създаването на творбата; зависимостта от литературния етикет и от установената традиция за един строг модел на писането на житийни творби – при този модел има слаби прояви на авторския стил.

От субективните причини на първо място трябва да се отбележи, че авторът не създава текст по свое желание, а твори *ad maiorem Dei gloriam* „за великата слава божия“ (Марти 2000: 11). В старата славянска писменост авторът не се смята за способна творческа личност, а за „оръдие на провидението“ и затова е склонен да крие името си.

В задължително необходимите произведения, които се създават при една канонизация (това са: похвално слово, пространно житие и

служба), старобългарският книжовник съзнателно се стреми да възхвали светеца, да възвиси неговия жизнен път като пример за безмерна преданост към християнския бог, като творец, него най-малко трябва да го вълнуват помисли за слава и известност. Непременно трябва да се подчертае, че старобългарският книжовник е удивително скромен, той не обича да говори за своята личност. Това му налага религиозният мироглед, според който човек е сянка на земята и затова трябва да живее скромно и честно, за да спечели душевно спасение във вечния живот (Петканова, Буюклиев 1962; Петканова 1966).

Текстоцентричният подход дава възможност да се възстанови историята на един текст дотолкова, доколкото съхранените преписи предоставят информация и позволяват да се достигне до надеждни и убедителни изводи. В много случаи търсенето на неизвестния автор се усложнява от наличието на много на брой преписи.

Всички тези преписи трябва да бъдат проучени, за да се установят техните взаимоотношения, да се отделят и обособят съществуващи изводи и редакции, ако има такива. И след едно цялостно сравнително проучване на наличните преписи да се стигне до критическо издание или евентуално до възстановяване на нормализиран текст. В разглежданата статия авторът използва текстоцентричния подход.

Въпросът за авторството на двете пространни жития на солунските братя е поставен отдавна в науката. След като открива двете жития, руският учен Александър В. Горски публикува през 1843 г. своята програмна статия „О св. Кирилле и св. Мефодии“, с която въвежда в научно обращение тези най-важни извори в палеославистиката (Горски 1843, Райков 1985: 514 – 516). В тази статия се поставят въпросите за авторството на житията, за мястото и времето на тяхната поява, коментира се съдържанието им и се обсъжда достоверността на изложените в тях факти. Основните насоки на проучванията, дадени от А. В. Горски, се подемат от по-сетнешните изследователи, които се залавят с издирването и описването на съхранените техни преписи. Може да се каже, че търсенето на нови преписи продължава и до днес.

В уводната част на статията на В. П. Василев е направен критически преглед на дотогавашните значими изследвания върху двете жития, отбелязано е, че първоначалната хипотеза за панонския произход на двете жития и тяхното назоваване като Панонски легенди са остарели твърдения и от гледна точка на състоянието на кирилометодиевистиката към онзи момент тези твърдения звучат несериозно. Специално се уточнява времето (в приблизителни граници) и мястото на тяхното създаване, подчертано е, че езикът на двете творби е крас-

норечиво свидетелство за ранното им потекло. В критическия преглед са очертани двете основни насоки на съществуващите стойностни изследвания върху житията относно тяхното авторство: „в едната се поддържа пълно единство на житията и авторството – единоавторство, а в другата – липса на зависимост между житията, но обща идейна насоченост и различни автори – многоавторство“ (Василев 1969: 230).

Във втората част на статията е поставена за решаване най-трудната задача – авторството на двете жития. Тук В. П. Василев е потърсил решаването на тази задача с помощта на статистически методи, конкретно те се определят като формално-количествени и глотометрични. От Пространното житие на Кирил (ЖК) се привличат 10 стотици (проби) или 1000 думи от нормализиран текст по най-стария житиен препис от XV в., сравнен с текста от пет издания. От Пространното житие на Методий (ЖМ) е привлечен текст по препис от XII в. в размер на 1000 думи, разделени в 10 стотици, основата е взета от изданието на П. А. Лавров (вж. Лавров 1928).

Понеже в науката е дълбоко вкоренена тезата за Климентовото авторство на Пространните жития на солунските братя, В. Василев привлича за сравнение текст от Похвала за св. Кирил (ПК) и Похвала за Михаил и Гавраил (ПМГ), Климентовото авторство на двете похвални слова се приема като несъмнено.

Първоначалният глотометричен анализ е извършен по 5 показателя, а след това по още 12. Няма да се впускаме в подробни коментари на глотометричния анализ, ще упоменем само, че е използван t-критерият на Стюдънт (псевдоним на В. Госет).

В последната част на статията са изложени изводите от глотометричните наблюдения, които показват следните текстови взаимоотношения:

1. ЖК: ЖМ. Поради това, че житията са от един и същи жанр, резултатите не позволяват да се твърди с голяма сигурност, че е налице различно авторство;

2. ПК: ПМГ. Резултатите говорят за близост на всички показатели, която не може да бъде обяснена само с еднаквостта на жанра;

3. ПК: ЖМ. Възможно е авторите на ПК и ЖМ да съвпадат;

4. ПК: ЖК. Глотометричния анализ отхвърля едноавторството на Климентовата ПК с ЖК;

5. За ЖМ е най-вероятно Климентовото авторство. При сравнението на ЖМ с ПК се установява значителна стилистична и морфологична идентичност между тях (Василев 1969: 235, 237 – 238).

В заключение ще отбележим, че в тази отпечатана статия (вероятно в защитената преди това дипломна работа) при проучването на Пространните жития на Кирил и Методий за първи път умело се използват методи на математическата статистика, този факт се признава и от други по-сетнешни изследователи (Романкова 1994: 14). Направеният глотометричен анализ навежда изследователите на мисълта за необходимост от ревизиране на традиционната теза за Климентовото авторство на двете пространни жития.

Разбира се, едва ли би могло да се очаква, че прилагането на статистически методи по магически начин може категорично да реши въпроса за авторството на житията. Една от обективните причини, заради които все още не може да се реши този въпрос, е липсата на критически издания на двете жития, които да се обосноват върху всички открити досега преписи.

Към личността и творчеството на Климент Охридски д-р Васил П. Василев се връща в статия, поместена в сборника „Строители и ревнители на родния език. Пантеон“ (Василев 1982: 28 – 33). В нея се разглежда творческият път и литературното дело на Климент. Изтъкнато е, че учителят, писателят, поетът, преводачът, държавникът и църковният строител Климент наред с Кирил и Методий е основоположник на старобългарския книжовен език и на старобългарската литература. Той поставя основите на просветно и книжовно дело, което „повече от хилядолетие продължава да бъде пътеводна звезда в българската история, култура, език и литература“ (Василев 1982: 32 – 33).

В по-кратък вид статията е публикувана преди това в сборника „Вековни български езикови традиции“, том първи от поредицата „Знание за езика“ (Василев 1980: 31 – 34). Двете статии имат познавателен и обзорен характер, съобразени са със съществуващите научни постижения в проучването на Климентовото творчество.

В началото се припомнят наличните открити дотогава данни за личността и богатата творческа дейност на Климент. Както е известно, основните сведения за Климентовото дело се черпят от две жития, съставени на гръцки език: Пространното житие на Климент от XI век (Българска легенда), написано от охридския архиепископ Теофилакт, и Краткото житие (Охридска легенда), чийто вероятен автор е Димитрий Хометиан (XII – XIII в.).

Теофилакт величае Климент като „пръв епископ на българския език“, а Димитрий Хометиан го нарича „светилник на България“, който бил „по род от европейските мизи, които народът знае като българи“.

Някои податки от изворите подсказват, че е възможно Климент да е взел участие в Хазарската мисия на Кирил и Методий, докато по

отношение на Моравската мисия няма никакво съмнение, че той е участвал в нея и прекарва 22 години сред западните славяни.

При едно от посещенията на братята Кирил и Методий и техните сподвижници в Рим Климент и Наум са ръкоположени за свещеници.

След погрома на Моравската мисия Кирило-Методиевите ученици се озовават в българската столица Плиска. Княз Борис приема радушно завърналите се в България ученици на солунските братя, като високо оценява техния опит и способности на учители, проповедници и книжовници, защото, както се отбелязва в едно от Климентовите жития, той „жадувал за такива хора“.

Климент е изпратен за учител в Кутмичевица в Югозападна България. Като истински държавен деец, църковен строител и учител Климент се справя отлично със задълженията си на просветител и проповедник, който се бори срещу езичеството, учейки народа на четмо и писмо.

Климент оставя едно много богато книжовно творчество, особено плодотворен е вторият – българският период на неговия жизнен път.

На Климент се приписват около 60 слова и няколко други творби. Преписи на негови съчинения се откриват на много места по света. За безспорни Климентови се смятат 15, а според други изследователи 16 слова, като 12 от тях носят неговото име. Неговите слова стават много популярни, като някои от тях имат над 100 преписа. Обща особеност на Климентовите слова и поучения е тяхната затрогваща искреност и достъпност.

Ценен е приносът на Климент в обогатяването на словния имот на книжовния старобългарски език. В неговите творби се открива едно богато словотворчество, засилена употреба на сложни думи, някои от тях са лично създадени и изковани от него. Правят впечатление често употребяваните сложни прилагателни имена с компонент, изразяващ ‘светлина, блясък’.

В съчиненията на Климент са употребени думи, характерни както за Охридското, така и за Преславското книжовно средище.

В поучителните и похвалните слова, в житията и преводите си Климент създава образи, обогатява литературния език и стил, достига до върхове на езиково майсторство.

Заедно със славянските първоучители – солунските братя Кирил и Методий, учителят, писателят и проповедникът Климент е безспорен основоположник и истински строител на старобългарския книжовен език и на старобългарската литература. Неговите големи заслуги в старобългарската култура са разкрити и изтъкнати по блестящ начин и с голяма убедителност в двете статии.

Написаното от Васил П. Василев за личността и творческото дело на Климент Охридски е ярък принос в съвременното климентознание.

ЛИТЕРАТУРА

- Библиография 1974:** Библиография на дипломните работи, защитени във Факултета по славянски филологии. Ред. Я. Бъчваров. София, 1974, с. 113.
- Василев 1969:** Василев, В. Климент Охридски и авторството на „Панонските легенди“. // *Български език*, 1969, XIX, № 3, 229 – 240.
- Василев 1980:** Василев, В. Климент Охридски. // *Вековни български езикови традиции. Поредица „Знания за езика“*. София, 1980, т. 1, 31 – 34.
- Василев 1982:** Василев, В. П. Климент Охридски (*836 – 916). // *Строители и ревнителни на родния език*. Под ред. на Л. Андрейчин и В. Попова. София: Пантеон, 1982, 28 – 33.
- Горски 1843:** Горский, А. В. О св. Кирилле и Мефодии. // *Москвитянин*, 1843, 3, 405 – 434.
- Лавров 1930:** Лавров, П. А. *Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности*. Ленинград: АН СССР, 1930, 67 – 78.
- Марти 2000:** Марти, Р. Климент Охридски – проблеми при изследването на неговото литературно творчество. // *Кирило-Методиевски студии*, кн. 13, София, 2000, 10 – 20.
- Петканова, Буюклиев 1962:** Петканова, Д., Ив. Буюклиев. Образът на старобългарския книжовник според приписките на българските ръкописи. // *Български език и литература*, V, 1962, № 6, 11 – 22.
- Петканова 1966:** Петканова, Д. Образът на старобългарския книжовник. // *Въпроси на старобългарската литература*. София: Народна просвета, 1966, 56 – 71.
- Райков 1985:** Райков, Б. Горски, Александър Василевич. // *Кирило-Методиевска енциклопедия*. А – З, т. 1. 13, София, 1985, 514 – 516.
- Романкова 1994:** Романкова, Н. Проблемы авторского стиля в произведениях Климента Охридского (Опыт машинного анализа). // *Старобългарска литература*, 1994, кн. 27, 12 – 50.
- Ягич 1885:** Ягич, В. Вопрос о Кирилле и Мефодии в славянской филологии (реч И. В. Ягича). // *Приложение к LI-му т. Записок Императорской академии наук*, №1, Санкт Петербург, 1885, 1 – 60.